

**ЛЕКСИКАЛНО-СИНТАКТИЧЕН НАЧИН
НА ТЕРМИНООБРАЗУВАНЕ В ОБЛАСТТА НА СПОРТА
В НЕМСКИЯ И БЪЛГАРСКИЯ ЕЗИК**

Иванка Танева
Пловдивски университет „Паусий Хилендарски“

**THE LEXICAL-SYNTACTIC WAY OF TERM FORMATION IN
THE AREA OF SPORTS IN GERMAN AND IN BULGARIAN**

Ivanka Taneva
Paisii Hilendarski

The paper deals with the syntactic way of term-building in German and Bulgarian terminological systems of sports. By means of componential analysis are introduced the general and specific characteristics of complex terms in two languages with different structures.

Key words: term, term-building, syntactic method of term formation, terminological system, sports terminology, German, Bulgarian

Постановка на проблема, предмет и цел на изследването

В изследванията на проблемите на терминологичната номинация неоспоримо се приема, че терминът може да бъде не само дума, но и словосъчетание¹. Затова съществен аспект в съвременното терминологично познание представлява съпоставителният анализ на синтактичните структури на термините в съответните терминосистеми, установяването на най-продуктивните модели на образуване на терминологични единици с цел тяхното използване при номинация на нови понятия, ефективна комуникация между специалистите в съответната област на знанието, създаване на едноезични и многоезични терминологични речници и глосари, както и при превод на специализирана литература.

¹ В някои области на знанието терминът може да бъде и изречение.

Предмет на настоящата статия е съпоставката между българските и немските термини в областта на спорта, образувани чрез лексикално-синтактичен метод.

Както е известно, спортната терминология представлява система от понятия за организация и осъществяване на спортна дейност². Тази терминосистема има разклонена структура и терминологичните единици могат да бъдат разпределени на тематични групи по различни видове спорт с тясно специализирани наименования. Характеризира се с наличие на общонаучни³ и общоспортни понятия⁴, с достъпност и разбираемост за любители на спорта, журналисти и коментатори⁵, както и с употреба извън рамките на професионалната комуникация.

Целта на научния анализ е да се разкрият формално-структурните особености и общите характеристики на изследваните спортни термини и да се посочат най-продуктивните модели и основните терминологични ядра.

Емпиричният материал, съдържащ 1728 терминологични единици, е ексцерпиран от научна литература в областта на спорта⁶ и от специализирани речници⁷.

Особености на лексикално-синтактичния метод на терминологична номинация

Лексикално-синтактичният метод⁸ е един от четирите основни начина⁹ на терминологична номинация, чийто продукт са термините словосъчетания¹⁰. Без да се спираме на многообразието от дефини-

² Тук се включват състезания, спортни организации, видове спорт, спортни дейтели, спортна активност и др.

³ Свързани с анатомията, биологията, физиката, химията, медицината и др.

⁴ Напр. от сферата на биомеханиката, биофизиката, биохимията, тренировъчните процеси и др.

⁵ В резултат на горепосочената разширена сфера на употреба на спортните термини и излизането им от терминологичната система на спорта те губят своите терминологични свойства.

⁶ Тук се включват теорията на спортната тренировка, спортната медицина, биохимията, биофизиката, теорията и методиката на физическото възпитание.

⁷ Става дума за речници по видове спорт, спортология, обща физическа подготовка.

⁸ Наречен още фразообразуване в терминологията.

⁹ Семантичен, морфологичен, синтактичен и заемане от чужди езици.

¹⁰ С оглед на многообразието от наименования в лингвистичната литература (термини словосъчетания, терминологични словосъчетания, свободни словосъчетания с терминологично значение, фразеологични термини, терминологични

ции¹¹ в езиковедската литература на метатермина „термин словосъчетание“¹², приемаме, че това е словосъчетание, което означава понятие в системата на определена област на знанието. Като продукт от процеса на терминообразуване¹³ терминът словосъчетание влиза в съответната терминологична система като родово или видово понятие и се отличава с еднозначност, конвенционалност, емоционална и стилистическа неутралност, краткост (Манолова 1984: 9).

В настоящото изследване се приема, че термини могат да бъдат не само съществителни имена и именни словосъчетания, но и глаголи, както и техните производни отглаголни съществителни¹⁴ имена, тъй като в основата на спорта стои двигателната дейност на човека. Като терминоеlementи в словосъчетанията могат да участват прилагателни имена, причастия, наречия и числителни имена.

Относно структурните и семантичните характеристики на термина словосъчетание се приема, че тази единица на синтактично ниво, чиято функция е терминологична номинация на определено понятие¹⁵, представлява смислова и граматична комбинация от *автосемантични* думи с определена синтактична връзка. Те са резултат от „синтактичното съчетаване по принципа на подчинението на отделно

фразеологизми) в настоящото изследване се използва наименованието „термин словосъчетание“ (Попова 1985: 8).

¹¹ Според някои терминолози понятието ‘термин’ има най-много дефиниции в съвременната лингвистика.

¹² Терминът се разграничава от периферни явления на специализираната лексика като полутермините, наречени още професионализми, използвани в практическата комуникация в определена специалност като професионалната лексика. Те са полуофициални недефинирани наименования, синоними или дублети на термините, функционират в разговорната реч, като при тях няма систематичност. Специализираните жаргонизми също не са дефинирани за разлика от термините и не се характеризират с еднозначност и прецизност. За сметка на това се отличават с ограничена употреба в определени професионални групи и с експресивност и образност.

¹³ Т. е. дефиниране на съответното понятие и определяне на неговата езикова форма.

¹⁴ Според М. Попова (2012: 42) термини могат да бъдат само съществителни имена, субстантивирани прилагателни имена, субстантивирани глаголи или субстантивирани словосъчетания. В. П. Даниленко (Даниленко 1977: 38 – 51) и Л. Манолова (1984: 212) смятат глаголите за пълноправни членове на една терминологична система.

¹⁵ За Р. Арнц, Х. Пихт и Ф. Майер (Арнц, Пихт, Майер 2004: 112) терминът словосъчетание се състои от най-малко две разделно написани, синтактически свързани думи.

оформени пълнозначни езикови единици (думи – лексеми) в цялост¹⁶“ (Попова 1985: 5). Според формалната езикова структура термините словосъчетания биват двукомпонентни, трикомпонентни и многокомпонентни¹⁶. Според начина на свързване се разделят на предложни, безпредложни и термини словосъчетания със съюз.

Според статуса на терминоелементите в системата на езика съставните термини са съчетания от термини, съчетания от термини и общоупотребими думи, съчетания от термини и чуждици, термини словосъчетания с епоними¹⁷.

Предимство на продуктите на разглеждания лексикално-синтактичен метод на терминообразуване е по-детайлното и прецизно изразяване на различните страни на определено понятие, което осигурява оптимална точност, конкретност и еднозначност най-вече при възникване и налагане на дадено понятие.

Структурно-семантичен анализ на спортните термини словосъчетания

В настоящия корпус според броя на елементите доминират двукомпонентни термини словосъчетания.

При безпредложните термини словосъчетания в двата езика като структурно-позиционен модел преобладава атрибутивното словосъчетание, обозначаващо понятие с негов специфициращ признак. В немския и българския език атрибутивното словосъчетание има структурата прилагателно + съществително име, като се открояват следните подгрупи:

– термини словосъчетания с просто прилагателно и просто съществително име, напр. *aktive Dehnung* – активно разтягане, *mentales Training* – ментална тренировка;

– термини словосъчетания от просто прилагателно и сложно съществително име, напр. *rote Muskelfaser* – червени мускулни влакна, *essentielle Aminosäure* – незаменима аминокиселина;

– термини словосъчетания от сложно прилагателно и просто съществително име, напр. *biomechanische Prinzipien* – биомеханични принципи, *außerschulischer Sport* – извънучилищен спорт;

¹⁶ Последните (според мнението на мнозинството терминолози) влизат в разрез с изискването за краткост на термина.

¹⁷ Етимологично свързани с името на първия изпълнител на определен елемент на официални международни състезания, напр. *салто Делчев*, *троен Ритбергер*. Характерно за термините словосъчетания с епоними е тясно специализираното в определен вид спорт значение.

– термини словосъчетания от сложно прилагателно и сложно съществително име¹⁸, напр. *aerob-anaerobe (glykolytische) Energiebereitstellung* – аеробно-анаеробно (гликолитично) осигуряване, *azyklische Sportart* – ацикличен вид спорт.

В атрибутивното словосъчетание, макар и рядко, участва причастие вместо прилагателно име в следните комбинации:

– просто страдателно причастие и просто съществително име, напр. *angehäufte Ermüdung* – натрупана умора; *erworbener Reflex* – придобит рефлекс, *modelliertes Training* – моделирана тренировка;

– просто страдателно причастие и сложно съществително име, напр. *automatisierte Atemtechnik* – автоматизирана техника на дишане;

– сложно причастие и просто съществително име, напр. *trainingsbedingte Adaptation* – постигната чрез тренировки адаптация;

– сегашно деятелно причастие и просто съществително име: *allgemeinentwickelnde Übung* – общоразвиващо упражнение.

В приведените примери при съпоставка между двуконпонентните немски термини и българските им съответствия ясно се вижда увеличаване на броя на компонентите в структурата на термините словосъчетания в български език поради подчертаната словообразователна активност в немския език (най-вече при образуването на композитуми), напр.

<i>allgemeines Konditionstraining</i>	обща кондиционна тренировка
<i>kumulativer Trainingseffekt</i>	кумулятивен тренировъчен ефект
<i>absolute Muskelkraft</i>	абсолютна мускулна сила
<i>dynamische Rückkopplung</i>	динамична обратна връзка
<i>rote Muskelfaser</i>	червено мускулно влакно
<i>olympische Sportart</i>	олимпийски вид спорт
<i>allgemeine Muskelausdauer</i>	обща издръжливост на мускулите

Атрибутивни термини словосъчетания по модела съществително име + прилагателно име или причастие в постпозиция не са установени в нито един от двата езика.

В изследвания корпус в немския език се отличава моделът съществително име + съществително име в родителен падеж, докато в българския език неговият еквивалент е съществително име + предлог

¹⁸ В терминологичните изследвания на различни области на знанието се установява високата активност на сложните прилагателни имена като терминоелементи, употребявани с цел намаляване на броя на компонентите в състава на термините словосъчетания.

+ съществително име, напр. *Tagebuch des Sportlers* – дневник на спортиста, *Resistenz des Organismus* – устойчивост на организма, *Zunahme der Leistungsfähigkeit* – повишаване на дееспособността, *Technik des Laufens* – техника на бягането. И тук на двукомпонентните модели в немския език отговарят три- или четирикомпонентни модели в българския език: *Technik der Körperbeherrschung* – техника на владеене на тялото, *Stabilisierung der Bewegungsfertigkeit* – стабилизиране на двигателния навик.

Моделът на трикомпонентните термини словосъчетания в немския език е със структура съществително име + членувана именна група от прилагателно име и съществително име в родителен падеж¹⁹, напр. *Prinzip des wirksamen Belastungsreizes* – принцип на ефективния тренировъчен дразнител, *Prinzip der progressiven Belastungssteigerung* – принцип на постепенно повишаване на натоварването. На този модел в българския съответства предложен многокомпонентен модел. Четирикомпонентните термини словосъчетания са периферни за немския език за разлика от българския език, напр. *Prinzip der Periodisierung und Zyklisierung* – принцип на периодизация и циклизация.

Термините с повече от пет компонента в немския език се считат за единични случаи, което потвърждава и анализираният корпус, напр. *Prinzip der optimalen Gestaltung von Belastung und Erholung* – принцип на оптимално съотношение между натоварване и почивка.

При класификацията на синтактичните модели според свързващия елемент²⁰ в изследвания материал са установени смесени връзки, напр. *Prinzip der Wiederholung und Dauerhaftigkeit* – принцип на повторението и постоянството.

От подчинителните връзки²¹ са представени:

– определителни: *Organisationsformen des Trainings* – организационни форми на тренировката; *Wirkungsgrad der Muskeln* – ефективност на мускулната дейност;

– обектни: *Aufbau der Auswahl* – формиране на елитен отбор.

Силно изразена диспропорция в начина на терминологична номинация се наблюдава при семантично еквивалентни термини в българския и немския език. Най-често немският термин е композит съществително име, а българският термин е предложно словосъчетание – срв.:

¹⁹ Определителният член не се смята за компонент поради неговата несамостоятелност.

²⁰ Връзките между компонентите могат да бъдат съчинителни, подчинителни или смесени.

²¹ Могат да бъдат определителни, обектни и др.

– съществително име + предлог + съществително име, напр. *Anpassungsdauer* – продължителност на адаптацията, *Aufwärmphase* – фаза на разгриване; *Koordinationsübung* – упражнение за координация;

– съществително име + предлог + прилагателно име + съществително име, напр. *Bewegungsschatz* – запас от двигателни навици;

– повече от две съществителни имена + предлози, напр. *Sperre* – лишаване от състезателни права за определен период, *Medaillenspiegel* – таблица на разпределение на медалите; *Austragungsort* – място на провеждане на състезания.

Според статуса на компонентите в анализирания материал преобладават съчетания от термини и общоупотребими думи, напр. *allgemeine Ausdauer* – обща издръжливост, *körperliche Belastung* – физическо натоварване.

В корпуса са представени и словосъчетания само от термини, напр. *Hypertrophie der Muskulatur* – хипертрофия на мускулатурата, *Sprung mit Anlauf* – скок със засилване, *Erschöpfung der Energiereserven* – изчерпване на енергийните резерви.

Според произхода на компонентите в термина словосъчетание и в двата езика преобладават комбинациите от чужд компонент + чужд компонент, напр. *muskuläre Dysbalance* – мускулен дисбаланс, *passive Regeneration* – пасивна регенерация, *spezielles Training* – специална тренировка.

Представени са и моделите чужд компонент + домашен компонент, напр. *statische Kraftausdauer* – статична силова издръжливост, *passive Dehnung* – пасивно разтягане, както и моделите домашен компонент + домашен компонент, напр. *allgemeine Beweglichkeit* – обща гъвкавост.

По-малко застъпен е моделът домашен компонент + чужд компонент, напр. *kurzfristige Adaptation* – краткосрочна адаптация, *aerodynamische Eigenschaften* – аеродинамични качества.

Парадигматични отношения при термините словосъчетания

Спортната терминология като всички терминологични системи има общи структурни признаци, а между отделните понятия съществуват логически връзки. В основата на тези връзки могат да бъдат родово-видови и партитивни отношения между понятията²², отношения на противоположност²³, на сходство и др.²⁴ Хипонимите, хиперонимите, анто-

²² Определят йерархични структури в терминосистемата.

²³ Позиционират понятията на противоположни полюси в рамките на терминосистемата.

нимите отразяват тези логически отношения и допринасят за номина- тивна систематизация на понятията в терминологичната система.

В областта на терминознанието синонимията не е желателно яв- ление, тъй като нарушава изискването за еднозначност на термина²⁵. Разбираемо в изследвания материал сред термините словосъчетания синонимията е представена само с 2 типа: чуждица – домашна дума, напр. *аеробно окисляване* – *аеробна оксидация*; еднокомпонентен термин – дву- или многокомпонентен термин: *Ausdauer* – *Ausdauerfähigkeit*, *издръжливост* – *способност за издръжливост*. Към последната група спадат и глаголно-именните словосъчетания²⁶, които най-често представят конкретни действия и могат да се параф- разират с глагол: *einen Anlauf nehmen* – *anlaufen* – *засилвам се*; *einen Schlag versetzen* – *нанасям удар*, *удрям*.

Синтактични синоними, различаващи се в позицията на атрибу- та в състава на термини словосъчетания, не са представени.

Както в общоупотребимия език, така и в сферата на терминологи- ята антонимите се използват за означаване на противоположни понятия. Дори се застъпва мнението, че на една терминологична система много повече е присъща антонимията, тъй като противопоставянето е един от механизмите, които организират понятията в терминосистемата.

В изследвания корпус се постига противоположност на значени- ето предимно чрез субституция на прилагателни имена, като същест- вителното име не се променя, напр.

aktiv – passiv (Aufmerksamkeit, Beweglichkeit, Dehnung, Erholung, Kraft, Regeneration, Aufwärmen)	активен – пасивен (внимание, гъв- кавост, разтягане, възстановяване, сила, регенерация, загряване)
dynamisch – statisch (Ausdauer, Dehnung, Gelenkigkeit, Kraft, Übung, Training)	динамичен – статичен (издръжли- вост, разтягане, гъвкавост, сила, упражнение, тренировка)
allgemein – speziell (Ausdauer, Beweglichkeit, Aufwärmen, Train- ing)	общ – специален (издръжливост, гъвкавост, загряване, тренировка)

²⁴ Напр. каузативни отношения, функционални отношения. В научната литература видовете отношения между понятията все още подлежат на систематизиране.

²⁵ На едно понятие трябва да отговаря един термин.

²⁶ Става дума за словосъчетания от семантично избледнял глагол и допълнение, в които глаголт получава семантично и функционално значение от номинали- зираното допълнение.

Антонимията може да бъде резултат и от субституцията на съществителни имена, напр. *Abnahme – Zunahme (der Leistungsfähigkeit)*, понижаване – повишаване (на дееспособността), и на предлози, напр. *Sprung mit/ohne Anlauf* – скок със/без засилване.

Съществена роля при терминологичната номинация играят т.нар. ядрени термини, около които се образува терминологично гнездо. Неговите компоненти са свързани чрез родово-видови отношения.

В терминознанието се приема, че тези терминологични гнезда са индикатори за протичане на активни процеси в дадена терминосистема, каквато в случая е терминосистемата на спорта. Например терминът *Kraft (сила)* в спортната терминология образува терминологично гнездо, включващо *absolute Kraft, aktive Kraft, relative Kraft, dynamische Kraft, statische Kraft, explosive, isokinetische Kraft, isometrische Kraft, muskuläre Kraft, maximale Kraft* (абсолютна сила, активна сила, относителна сила, динамична сила, статична сила, взривна сила, изокинетична сила, изометрична сила, мускулна сила, максимална сила).

Същото се отнася и за базисните компоненти в термините словосъчетания *Arbeit, Ausdauer, Belastung, Training, Beweglichkeit, Übung, Fähigkeit, Dehnung, Leistungsfähigkeit* (работа, издръжливост, натоварване, тренировка, гъвкавост, упражнение, способност, разтягане, дееспособност).

Тематичните области на спорта, в които са установени термини словосъчетания, са: спортна тренировка, физическо възпитание, спортна медицина, спортни състезания и квалификации.

Заклучение

Точността на термина има важно значение за създаване на правилна представа за двигателното действие и организацията на процесите в областта на спорта. Затова и термините словосъчетания позволяват точно и прецизно вербализиране на понятието.

Настоящият терминологичен анализ показва, че лексикално-синтактичният метод на терминообразуване е широко използван в спортните терминосистеми и в двата езика. При анализа на българските и немските термини словосъчетания се установи формално несъответствие в структурата и броя на компонентите. Термините словосъчетания са относително по-малко в изследваната терминологична система в немския език за сметка на словообразователни продукти, каквито са композитите, докато терминологичните словосъчетания са значително по-продуктивни единици на номинация в българската спортна терминосистема.

Формалният анализ на моделите на термините словосъчетания показва типични структурни модели на терминологичните словосъчетания. Най-предпочитан и разпространен вид на термините словосъчетания в немската и българската спортна терминология са двукомпонентните атрибутивни словосъчетания. Активното използване на гръцко-латински елементи в терминообразуването и в двата съпоставени езика има своите традиции и е оправдано. То спомага за подредба, класификация и отразяване на логическите връзки между отделните понятия. Освен това поради особеностите на спортната наука, чиято база са други области на знанието, термините носят спецификата, която имат в съответните терминосистеми.

ЛИТЕРАТУРА

- Арнц, Пихт, Майер 2004:** Arntz, R., H. Picht, F. Mayer. *Einführung in die Terminologearbeit*. Hildesheim/Zürich/New York: Georg Olms Verlag, 2004.
- Даниленко 1977:** Даниленко, В. П. *Русская терминология: Опыт лингвистического описания*. [Danilenko, V. P. *Russkaya terminologiya. Opyt lingvisticheskogo opisaniya*.] Москва: Наука, 1977.
- Манолова 1984:** Манолова, Л. *Българска терминология*. [Manolova, L. *Balgarska terminologiya*.] София: Народна просвета, 1984.
- Попова 1985:** Попова, М. *Термини словосъчетания* (из областта на товароподемните и подемно-транспортните машини). [Popova, M. *Termini slovosachetaniya (iz oblastta na tovaropodemnite i podemno-transportnite mashini)*.] София: БАН, 1985.
- Попова 2012:** Попова, М. *Теория на терминологията*. [Popova, M. *Teoriya na terminologiyata*.] Велико Търново: ИК „Знак’94“, 2012.
- Танева 2015:** Танева, И. *Кратък немско-български речник по физическо възпитание и спорт*. [Taneva, I. *Kratak nemsko-balgarski rechnik po fizicheskovo vazpitanie i sport*.] Пловдив: УИ „Паисий Хилендарски“, 2015.